

ผ้าทอไทพวน บ้านหาดเลี้ยว อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย :

สถานการณ์และการอนุรักษ์ละขอเสนอเพื่อการสืบสาน¹

Tai-Phuan's Tracery Textile, Ban Hadsiauw, Sri-Satchanalai, Sukhothai:

Existing condition of conservasion and reccomendation for inheritance

เชลียงพล เตือนเพ็ญ¹

นักศึกษาหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการศิลปะและวัฒนธรรม

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Email: Chaliangpol_Duenpen@cmu.ac.th

ดร. ธนียา เจตียนุกรกุล²

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำคณะวิทยาศาสตร์

และอาจารย์ในหลักสูตรสหวิทยาการ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Email: thaneeya@hotmail.com

ดร. วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์³

รองศาสตราจารย์ ประจำคณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Email: woralun@gmail.com

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยในวิทยานิพนธ์ นายเชลียงพล เตือนเพ็ญ, ธนียา เจตียนุกรกุล และ ดร. วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์. เรื่อง “การอนุรักษ์และสืบสานลวดลายผ้าทอไทพวน บ้านหาดเลี้ยว อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย”. ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการศิลปะและวัฒนธรรม, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

บทคัดย่อ

ผ้าทอไทพวนบ้านหาดเสี้ยว เป็นงานหัตถศิลป์ชุมชนสะท้อนถึงเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ไทพวนบ้านหาดเสี้ยว อำเภอศรีสะเกษ จังหวัดสุโขทัย เป็นชุมชนทอผ้าขนาดใหญ่ที่สุดในจังหวัดสุโขทัย มีการพัฒนาจากการผลิตเพื่อใช้ในครัวเรือนเป็นการผลิตเพื่อส่งจำหน่ายไปยังชุมชนโดยรอบ ผ้าทอไทพวนบ้านหาดเสี้ยวยังมีเอกลักษณ์ความโดดเด่นในด้านของรูปแบบ สีสันทันและลวดลาย จากการปะทะสังสรรค์กับวัฒนธรรมโดยรอบ ทั้งรักษารูปแบบดั้งเดิมและพัฒนาไปตามบริบทสังคมทำให้ชุมชนไทพวนบ้านหาดเสี้ยวมีความแตกต่างจากผ้าทอของชุมชนโดยรอบและแตกต่างจากผ้าทอของชาวไทพวนชุมชนอื่น

การศึกษาครั้งนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการศึกษาแบบสหวิทยาการ และนำเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนา เพื่อศึกษาบริบทเกี่ยวกับคติความเชื่อเรื่องผ้าทอไทพวนบ้านหาดเสี้ยว อำเภอศรีสะเกษ จังหวัดสุโขทัย และศึกษาประวัติศาสตร์ ความเป็นมา และคติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับผ้าทอไทพวนบ้านหาดเสี้ยว อำเภอศรีสะเกษ จังหวัดสุโขทัย รวมทั้งชุมชนโดยรอบ วัฒนธรรมและประเพณีที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนสภาพปัญหา เพื่อเสนอรูปแบบและวิธีการอนุรักษ์ผ้าทอไทพวนบ้านหาดเสี้ยว อำเภอศรีสะเกษ จังหวัดสุโขทัย ในการอนุรักษ์สืบทอดให้คงอยู่สืบไป

ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนไทพวนบ้านหาดเสี้ยวได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นสังคมข้าราชการและชุมชนการค้า การทอผ้าจึงเปลี่ยนจากการทอเพื่อใช้ในครัวเรือนเป็นการจำหน่ายเป็นสินค้าของชุมชน ลวดลายและรูปแบบของผ้าทอจึงจำกัดอยู่เพียงสินค้าที่มีการจัดจำหน่ายได้ง่าย มีผู้ต้องการซื้อในปัจจุบัน ลวดลายโบราณและผ้าบางชนิดไม่มีการทออีก ผ้าทอหลายชนิดไร้ผู้สืบทอดจนเหลือเพียงผืนผ้าเก่าไม่มีใครทอขึ้นมา ช่างทอผ้าไทพวนบ้านหาดเสี้ยวยังคงมีจำนวนมาก ผ้าทอหลายชนิดยังคงเป็นที่ต้องการของตลาดทั้งในและนอก

ชุมชน ช่างทอรุ่นใหม่ในชุมชนไทยพวนบ้านหาดเสี้ยวไม่สามารถรู้หรือฟื้นผ้าทอโบราณได้เนื่องจากการสืบทอดภูมิปัญญาขาดช่วง ช่างทอผู้เชี่ยวชาญก็ได้ล้มหายตายจาก ทำให้เยาวชนรุ่นใหม่ไม่สามารถทอขึ้นมาใหม่ได้

การศึกษาครั้งนี้จึงได้เสนอรูปแบบและวิธีการอนุรักษ์ผ้าทอไทยพวนบ้านหาดเสี้ยว อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย เริ่มจากการรวบรวมรูปแบบ ลวดลายและสีสันทของผ้าทอไทยพวนในแต่ละยุคสมัย รวบรวมเป็นหลักสูตรคู่มือการทอผ้าไทยพวนบ้านหาดเสี้ยว ทั้งสีสันท ลวดลาย และรูปแบบ เพื่อเป็นพื้นฐานในการนำกลับมาให้นักเรียน เยาวชนและช่างทอรุ่นใหม่ได้ศึกษาหาความรู้จนถึงสามารถทอผ้าแบบโบราณและสามารถสร้างสรรค์ลวดลาย ศิลปะลายรูปแบบเพื่อสร้างสรรค์เอกลักษณ์ทางทัศนศิลป์ของชุมชนสืบไป

คำสำคัญ: ผ้าทอไทยพวนบ้านหาดเสี้ยว อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย

Abstract:

Tai Phuan textiles is a craft that reflects the uniqueness of Tai Phuan tribe, Had Siaw village, Si Satchanalai district, Sukhothai province. After the settlement around 2387 B.E. Tai Phuan tribe in Had Siaw village was the biggest textiles weaving village in Sukhothai, which developed from the weaving for individual using purposes to trading with another communities. Tai Phuan textiles in Had Siaw village is outstanding by many aspects such as patterns, colors, and designs. From the past, Tai Phuan textiles in Had Siaw village had developed the patterns along with surrounding trends, but also preserved the old pattern and blended them together. That makes Tai Phuan textiles in Had Siaw village different from Tai Phuan textiles weaving by another communities.

This qualitative research is interdisciplinary study and presenting the result by description. It aimed to study about history, the villagers and surrounding communities' belief and problem. Moreover, it also studied culture and related traditions, in order to present the models of preserving Tai Phuan textiles in Had Siaw village.

The research found that Had Siaw village had changed to a government and trading community, so that the textiles weaving changed from individual using purposes to products. Normal designs and patterns of the textiles are easily found. Original textiles designs and some special textiles are neglected. Although there are many textiles weavers in the village and the original designs are still popular in the communities, just a few can make the same patterns and designs as the past. New generation of textiles weavers in Had Siaw village cannot resurrect the original textiles designs because there is no effective wisdom succession.

The models of preserving Tai Phuan textiles in Had Siaw village, start by collecting patterns, designs and colors of the textiles in each period as a handbook, so that youths, students and new generation of textiles weavers can learn from it. They may make the original patterns and designs or make a new design that can create the unique craft for the village in the future.

Keyword: Tai phuan

1. บทนำ

กลุ่มชนไทพวนเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไท ใช้ภาษาสกุลไท-กะได มีถิ่นฐานเดิมอยู่ในพื้นที่แขวงเชียงขวาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว อพยพเข้ามาสู่ดินแดนประเทศไทยเริ่มตั้งแต่รัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจนถึงรัชสมัยของสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ชาวไทพวนได้มาลงหลักปักฐานในหลายพื้นที่ของประเทศไทย ในปี พ.ศ. 2387 ชาวไทพวนได้ลงหลักปักฐานในบริเวณริมแม่น้ำยมบ้านหาดเลี้ยว ตำบลหาดเลี้ยว อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย ในปัจจุบันพื้นที่ตำบลบ้านหาดเลี้ยว มีสภาพทางภูมิศาสตร์ มีพื้นที่ 44 ตารางกิโลเมตร เป็นตำบลสุดท้ายของเขตที่ราบภาคกลาง ทางตอนเหนือติดกับตำบลป่าจั่ว ทางใต้ติดกับตำบลหนองอ้อ มีแม่น้ำยมไหลผ่านกลางตำบล มีลักษณะเป็นพื้นที่ดอนน้ำท่วมไม่ถึง ประชากรทั้งหมด 6,932 คน ส่วนมากประกอบอาชีพข้าราชการ ค้าขาย รับจ้างและเกษตรกรรมตามลำดับ ชุมชนไทพวนบ้านหาดเลี้ยวเป็นชุมชนใจกลางย่านการค้าของอำเภอศรีสัชนาลัยซึ่งเป็นเส้นทางจราจรระหว่างจังหวัดสุโขทัยไปยังจังหวัดอุตรดิตถ์จึงทำให้เป็นชุมชนที่มีผู้คนอาศัยอยู่หนาแน่น การเดินทางสะดวกมีถนนสาย 101 ตัดผ่าน มีนักท่องเที่ยวหลังไหลเข้ามาตลอดทั้งปี เนื่องจากอยู่ใกล้กับอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย ชุมชนไทพวนบ้านหาดเลี้ยวเป็นชุมชนที่ยังคงรักษาอัตลักษณ์ของชุมชนได้ยอดเยี่ยมชุมชนหนึ่งของจังหวัดสุโขทัย ได้รับรางวัล OTOPI Champion Village ประจำปี พ.ศ. 2549 รัฐบาลท้องถิ่นและผู้นำชุมชนยังคงเล็งเห็นความสำคัญของวัฒนธรรมชุมชนเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวไทพวนบ้านหาด

เสี้ยว สืบเนื่องมาจากประเพณีฮีตสิบสองคองสิบสี่ยังคงยึดถือกันมาจนได้แต่งเป็นคำขวัญของตำบลหาดเสี้ยว ใจความว่า “หนึ่งเดียวในสยาม ระเบิดนามผ้าตีนจก มรดกงานแห่ช้าง สืบตำนานงานกำฟ้า ดุติ่นตางานบุญบังไฟ ประทับใจสังฆานต์ผู้เฒ่า แต่ก่อนเก่ากฐินทางน้ำ เลื่องลือนามประเพณีชาวไทยพวน ” นอกจากงานประเพณีสำคัญแล้ว หัตถกรรมการทอผ้าของชุมชนไทพวนบ้านหาดเสี้ยวก็ยังคงสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน เป็นชุมชนทอผ้าแหล่งสำคัญแห่งหนึ่งของประเทศ กลุ่มชนไทพวนได้หอบหิ้วศิลปกรรม วรรณกรรม วิถีชีวิต และความเชื่อ มาয়ั้งถิ่นฐานใหม่ด้วยเกิดเป็นชุมชนที่มีเอกลักษณ์แตกต่างจากชุมชนโดยรอบ โดยเฉพาะงานหัตถกรรมด้านการทอผ้า

ผ้าทอของชุมชนไทพวนหาดเสี้ยว แบ่งได้เป็น 2 ประเภทหลัก คือ ผ้าทอในชีวิตประจำวันและผ้าทอในพิธีกรรม ผ้าแต่ละชนิดจะมีลวดลายที่แตกต่างกันไปในประโยชน์การใช้สอย ผ้าทอในพิธีกรรมส่วนใหญ่มีลวดลายที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมรอบตัว เช่น ช้าง ม้า พญานาค คน ดอกไม้ ในแต่ละลายก็จะมีรายละเอียดปลีกย่อยไปอีก ลายม้า ก็จะมีลายม้ายืนตรง ม้าก้าวขา ม้าวิ่ง ม้ามีปีก ม้าแบกมณฑป ม้าแบกพานดอกไม้ เป็นต้น ลวดลายดังกล่าวจะรวบรวมอยู่ในผืนผ้ากึ่งเป็นผ้าสำหรับซึ่งเป็นผืนใหญ่สำหรับเป็นฉากหลังของประรำพิธีในงานสำคัญ เช่น งานบวช งานกฐิน ผ้ากึ่งแต่ละผืนก็มีความแตกต่างกันตามฝีมือของผู้ทอ บางบ้านก็จะมีผืนเล็ก บางบ้านก็จะมีผืนใหญ่ขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้ทอแต่ละคน ลวดลายจะมากจะน้อยขึ้นอยู่กับความสามารถและจินตนาการของผู้ทอด้วยเช่นกัน ลวดลายในผ้ากึ่งก็จะมี การนำมาทอเป็นผ้าห่อคัมภีร์ ผ้ากราบ ผ้าเช็ดหน้า ผ้าบังธรรมาสน์ ผ้าสไบ ผ้าขาวม้า โดยผ้าแต่ละชนิดก็ จะมีความละเอียดซับซ้อนของลายลดลงไป เช่น ผ้าขาวม้า จะมีลวดลายเพียงลายเดียวในแต่ละผืนอาจจะ เป็นช้าง หรือ ม้า หรือ ดอกไม้ ตามแต่ความชำนาญของผู้ทอ ส่วนลวดลายของผ้าทอในวิถีชีวิตประจำวัน พบความหลากหลายที่สุดอยู่ในผ้าชิ้นตีนจกของสตรีชาวไทพวน ประกอบด้วยลายหลัก 9 ลาย ลวดลายของ ชิ้นตีนจกจะเกิดจากการสร้างจากรูปทรงเรขาคณิตส่วนมากไม่ปรากฏลวดลายเป็นรูปสัตว์ชนิดอื่นยกเว้นนก ในผ้าชิ้นแต่ละผืนจะมีลายประกอบอีกหลายลวดลาย นอกจากลวดลายที่เกิดจากเทคนิคจกแล้วยังมีอีกหลาย เทคนิคที่ปรากฏในชุมชนไทพวนบ้านหาดเสี้ยว เทคนิคการขีดมักใช้กับผ้าที่ต้องทอในปริมาณมากหรือขนาด ของผ้าที่ต้องการลวดลายซ้ำกันไปมาหลายรอบ มีทั้งการขีดที่ใช้การเก็บตะกอลอยและขีดแบบนับเส้นยืน ไม่ ปรากฏการเก็บขีดแบบตะกอลอยในชุมชนหาดเสี้ยว ปรากฏในผ้าขาวม้า ผ้าห่อคัมภีร์ เป็นต้น ลวดลายจาก การขึ้นควบเส้นฝ้ายหลายสีเข้าด้วยกัน หรือ ปั่นโก จะพบในผืนผ้าที่ใช้เป็นตัวผ้าชิ้นของสตรี หลังจากมีการ ปั่นควบเส้นฝ้ายแล้วนำไปคั้นทุกเพื่อเรียงเส้นยืน เมื่อจัดเรียงเส้นยืนเสร็จก็จะได้ลวดลายบนตัวเสร็จเวลา ทอก็สามารถพุ่งเส้นพุ่งไปตลอดจนจบผืนไม่ต้องเปลี่ยนกระสวยเพื่อสร้างลวดลายในเส้นพุ่ง เทคนิคนี้จะ ออกมาเป็นรูปแบบของตัวชิ้นชนิดต่างๆ ลวดลายในการปั่นควบเส้นด้ายหลายสีนี้จะพบในถุงย่าม ที่เรียกว่า ย่ามเข็นหม่าละไม อีกเทคนิคหนึ่งในการทอตัวชิ้นคือการเพิ่มเส้นยืนพิเศษเข้าไปประหว่างกระบวนกรทอ เรียกเทคนิคนี้ว่า การทอผ้ามุกหรือยวมุก เทคนิคดังกล่าวเป็นการเพิ่มเส้นยืนพิเศษเข้าไปในการทอ จะมีการ เพิ่มเส้นยืนพิเศษเข้าไปด้วย อาจเป็นสีเดียวกันกับเส้นยืนหรือเป็นสีอื่นก็ได้ พบมากเป็นสีเขียว สีนิล สีคราม หอม สีแดง เป็นต้น เทคนิคมุกจะเห็นเป็นลวดลายของเส้นด้ายนูนขึ้นมาจากเส้นพุ่งที่เพิ่มเข้าไป จากการ

ค้นพบจะพบลวดลายมุกยอดนิยมนอยู่ 4 แบบคือ มุกทรงกลม มุกปลิ้นคือการพลิกอีกด้านของมุกทรงกลม ออกมา มุกกรอบแก้วเป็นมุกทรงกลมมีกรอบด้านข้างและมุกขาเปียเป็นการทอเป็นรูปทรงกากบาท เทคนิคยวมุกนอกจากจะใช้ในผ้าชิ้นแล้ว ยังใช้กับผ้าชนิดอื่นเช่น ผ้าห่ม ผ้าบัง ผ้าสไบ อีกด้วย การสร้างลวดลายอีกชนิดหนึ่งเป็นการสร้างลวดลายในขั้นตอนสุดท้ายของการผลิตเครื่องนุ่งห่มคือ การเย็บ ไทพวนบ้านหาดเสี้ยวพบการตกแต่งผ้าด้วยการเย็บดุก 3 แบบ คือ ดุกแอบ ดุกตัน ดุกงู เพื่อใช้ต่อผืนผ้าเข้าด้วยกันและตกแต่งผลิตภัณฑ์เพื่ออวดฝีมือและภูมิปัญญาของผู้ผลิต ส่วนการเกาะล้วงนั้นพบเพียงการทอสลับบนเส้นยืนในการจกผ้าตีนจกหลายสองท้องถิ่น

สตรีไทพวนจะมีหน้าที่ทอผ้าเพื่อใช้ในครัวเรือนและส่งขายออกนอกชุมชน เนื่องจากชุมชนโดยรอบไม่มีแหล่งการผลิตผ้าทอมือจึงเอื้อให้ชุมชนไทพวนหาดเสี้ยวขยายตลาดออกไปในตอนแรกจะขายตามงานวัดสินค้าขายดีเป็นถุงย่าม ผ้าห่ม ผ้าเช็ดหน้า ผ้าขาวม้า จนกระทั่งการขยายตัวของผ้าโรงงานทำให้ธุรกิจการทอผ้าของชาวไทพวนบ้านหาดเสี้ยวซบเซาลงแล้วกลับมาเฟื่องฟูอีกครั้งในช่วงสงครามอินโดจีนถึงสงครามโลกครั้งที่ 2 ฝ่ายสัมพันธมิตรตัดเส้นทางการค้าทางรถไฟทำให้สินค้าสิ่งทอเข้ามาขายในตลาดไม่ได้ เป็นช่วงอุตสาหกรรมทอผ้าที่เปลี่ยนชุมชนหาดเสี้ยวจากการผลิตเพื่อยังชีพไปสู่การผลิตเพื่อขาย จากเหตุการณ์สงครามจึงทำให้ชุมชนหาดเสี้ยวยุติการทอผ้าตามแบบจารีตไปเป็นการทอผ้าเพื่อจำหน่ายออกสู่ตลาด ผ้าทอหลายชนิดขาดช่วงไปจากเหตุการณ์ดังกล่าว จนกระทั่งหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นโยบายรัฐนิยมของจอมพล ป. พิบูลสงครามได้ตราระเบียบเกี่ยวกับการแต่งกายของประชาชนเพื่อนำประเทศไปสู่ความเป็นอารยะยังคงมีอิทธิพลอยู่ ในขณะนั้นประชากรส่วนมากของบ้านหาดเสี้ยวประกอบอาชีพข้าราชการไม่ได้แต่งกายตามแบบจารีต จึงทำให้ธุรกิจทอผ้าว่างเว้นไปจากชุมชน เหลือนั่งกันในห้องผู้สูงอายุและในบางเทศกาลเท่านั้น ผ้าทอบางชนิดลบล้างหายไปจากชุมชนแล้ว

จนกระทั่งนายสาทร โสรังประสพสันติ ได้มีการรวบรวมวัตถุโบราณเพื่อจัดแสดงเป็นพิพิธภัณฑ์ได้มีการรวบรวมผืนผ้าโบราณในชุมชน จึงได้มีการรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับผ้าทอของชาวไทพวนบ้านหาดเสี้ยว แต่ผ้าหลายชนิดไม่มีการทอขึ้นอีกแล้ว โดยเฉพาะผ้าทอในหมวดพิธีกรรมที่ได้เลือนหายไปจากชุมชน เช่น ผ้ากึ่ง ผ้าปกรรมาสน์ ผ้าปกหัวช้าง ตุง เป็นต้น แม้กระทั่งผ้าทอในวิถีชีวิตประจำวันก็เลือนหายไปด้วย เช่น ผ้าห่ม ถุงย่าม หมอน เป็นต้น ผ้าทอบางชนิดยังคงมีให้พบเห็นอยู่บ้างตามงานพิธีกรรมสำคัญแต่ไม่มีการสืบทอดกระบวนการผลิตแล้ว

งานพิธีกรรมสำคัญในประเพณีของชาวไทพวนบ้านหาดเสี้ยวจำเป็นต้องมีผ้าทอหลายชนิดในการประกอบพิธีกรรม การแก้ปัญหาในชุมชนคือการหิบบ่มกันในห้องบ้าน เมื่อเกิดงานพิธีกรรมใหญ่หลายเจ้าภาพจัดพร้อมกันก็จะไม่มีผ้าสำหรับใช้ในพิธีกรรมเพียงพอ เป็นเหตุให้คนในชุมชนต้องการให้มีการรื้อฟื้นกระบวนการทอผ้าหายากเหลือจำนวนน้อยขึ้นมาใหม่ แต่บางชนิดมีผู้ทอเหลืออยู่น้อยมาก ผู้ทอที่เหลืออยู่ไม่สามารถผลิตผลงานออกมาได้ตามจำนวนความต้องการของคนในชุมชน เนื่องด้วยอุปสรรคเรื่องของวัยและเรี่ยวแรงในผู้สูงอายุกับเรื่องของการหาเลี้ยงชีพ ผ้าทอส่วนมากที่มีคนทอน้อยลงเพราะมีกรรมวิธีหลายขั้นตอนต้องใช้ระยะเวลา สมาธิ ความเพียรของผู้ทอเป็นอย่างมาก ช่างทอจึงแต่เลือกทอผ้าที่ไม่ต้องใช้เวลามากแต่ได้

ผลตอบแทนคุ้มค่างับเวลาแทน งานประเพณีบางอย่างจึงหายไปพร้อมกับวัฒนธรรมทอผ้า เช่น การถวญผ้า ห่อคัมภีร์ ถวญผ้าบังธรรมาสน์ แม้แต่ประเพณีบวชนาคแห่ช้างซึ่งเป็นงานสำคัญของชุมชนยังมีการตกแต่ง ช้างด้วยผ้าปักหัวช้างอยู่เพียงไม่กี่ผืนในแต่ละปี การอนุรักษ์ลวดลายและผ้าทอ นอกจากจะเป็นการรักษา มรดกภูมิปัญญาของชาวไทพวนบ้านหาดเสี้ยวแล้วยังเป็นการรักษาเอกลักษณ์ในประเพณีสำคัญของชุมชน

จากสภาพปัญหาของชุมชนพบว่าชุมชนไทพวนหาดเสี้ยวยังมีกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพทอผ้าและอาชีพ เสริมเป็นจำนวนมาก หลายคนมีความพยายามรื้อฟื้นผ้าทอโบราณขึ้นมาแต่ไม่สำเร็จ เนื่องจากขาดองค์ ความรู้ในด้านการแกะลวดลาย ไม่มีตัวอย่าง ไม่เคยทอมาก่อน ผู้ศึกษาจึงมุ่งเน้นเพื่อการศึกษาลวดลายในผ้า ทอโบราณที่ยังหลงเหลืออยู่ชุมชนเพื่อสามารถนำมาจัดเป็นกระบวนการให้สามารถกลับมาทอใหม่ได้อีกครั้ง ง่ายต่อผู้สนใจในการผลิตผ้าลวดลายโบราณเพื่อนำมาสืบทอดในงานประเพณีและสานต่อภูมิปัญญาผ้าชนิดนั้น รวบรวมโครงสร้างผ้าทอเพื่อเปรียบเทียบศึกษาพัฒนาการของรูปแบบผ้าทอของชุมชนในอดีตกับปัจจุบันเพื่อ ศึกษาความเปลี่ยนแปลงความหมายของลวดลายผ้าเชื่อมโยงกับความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตและพิธีกรรมในชุมชน ผู้ศึกษามีเชื้อสายชาวไทพวน มีภูมิลำเนาอยู่ในชุมชนบ้านหาดเสี้ยว อำเภอสรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย ได้เห็น ความพยายามของคนในชุมชนมีความต้องการรื้อฟื้นผ้าทอทั้งเพื่อสวมใส่ ใช้ในพิธีกรรมและเพื่อการค้า แต่ ชุมชนยังขาดกระบวนการในการรื้อฟื้นขั้นตอนการทอผ้าการศึกษาครั้งนี้จึงเล็งเห็นความสำคัญของการศึกษา ลวดลายผ้าทอของชาวไทพวนบ้านหาดเสี้ยวเพื่อการอนุรักษ์สืบทอดภูมิปัญญาให้คงอยู่สืบไป เพื่อประโยชน์ ทางด้านศิลปวัฒนธรรมของชุมชน

2.วัตถุประสงค์ของบทความ

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและพัฒนาการการทอผ้าของชาวไทพวนบ้านหาดเสี้ยว ศรีสัชนาลัย สุโขทัย
2. เพื่อศึกษาวิธีการทอผ้า ตลอดจนรูปแบบและลักษณะของลวดลายผ้าซึ่งเป็นอัตลักษณ์ของชาวไท พวน บ้านหาดเสี้ยว อำเภอสรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย
3. เพื่อเสนอรูปแบบและวิธีการอนุรักษ์และสืบสานลวดลายผ้าทอไทพวน บ้านหาดเสี้ยว อำเภอสรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย ให้คงอยู่เป็นมรดกภูมิปัญญาของชุมชนไทพวนสืบไป

3.วิธีการวิจัย

เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้วิธีการศึกษาในรูปแบบสหวิทยาการ (Interdisciplinary Research) และนำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบพรรณนา กระบวนการศึกษาประกอบด้วย 1.การอนุรักษ์และสืบสานลวดลายผ้าทอไทพวนบ้านหาดเสี้ยว อำเภอสรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย ศึกษา ประวัติความเป็นมา รูปแบบ กรรมวิธีการทอ และสภาพปัญหาในการจัดการการอนุรักษ์และสืบสานผ้าทอ ไทพวนบ้านหาดเสี้ยว อำเภอสรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย 2.การศึกษาและเสนอการจัดการเพื่อเพิ่ม ประสิทธิภาพการอนุรักษ์และสืบสานผ้าทอไทพวน อำเภอสรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย ทำการศึกษาเพื่อหา รูปแบบและวิธีการที่เหมาะสม ในการรื้อฟื้นลวดลายผ้าทอโบราณของชาวไทพวนบ้านหาดเสี้ยว อำเภอสรี

ศรีสัชชนาลัย จังหวัดสุโขทัย และเสนอกระบวนการบริหารจัดการและการปรับปรุงการอนุรักษ์และสืบสาน
ลวดลายผ้าทอไทพวนบ้านหาดเสี้ยว อำเภอศรีสัชชนาลัย จังหวัดสุโขทัย

รูปที่ 1 โรงเรียนโสภณคันทวีทยา สถานศึกษาแห่งแรกของตำบล
หาดเสี้ยว ครูสตรีและนักเรียนหญิงนุ่งผ้าซิ่นหาดเสี้ยว

4.ประวัติศาสตร์และพัฒนาการของผ้าทอไทพวนบ้านหาดเสี้ยว ศรีสัชชนาลัย สุโขทัย

ชุมชนไทพวนบ้านหาดเสี้ยว ปรากฏหลักฐานการตั้งถิ่นฐานในปี พ.ศ.2387 จารึกโองสิม(อุโบสถ)วัดหาด
เสี้ยว ตั้งอยู่บนที่ดอนริมฝั่งแม่น้ำยม คราวอพยพชาวไทพวนมีหน้าที่ร้อนทองคำในแม่น้ำยมเพื่อส่งส่วยให้กับ
ทางรัฐบาลกรุงเทพตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 การลงหลักปักฐานบ้านเรือนเป็นการสร้างบ้านโดยอิงจากสภาพ
ภูมิศาสตร์จากแขวงเชียงขวาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ถิ่นฐานบ้านเดิมของชาวไทพวน พื้นที่
ราบมีจำกัดทำให้ต้องสร้างบ้านเรือนติดกัน เมื่อไปมาหาสู่จะต้องเดินลอดใต้ถุนบ้าน ใต้ถุนจะมีคอกวัวคอก
ควาย ภายหลังเกิดการปล้นที่ว่าการอำเภอตั้ง จึงมีการย้ายที่ว่าการอำเภอมาอยู่ในเขตตำบลหาดเสี้ยว
เนื่องจากเป็นชุมชนหนาแน่น ภายหลังมีการเปลี่ยนชื่ออำเภอตามตำบลที่ตั้งที่ว่าการอำเภอ จึงเปลี่ยนเป็น
ตำบลหาดเสี้ยว ภายหลังจึงเปลี่ยนเป็นอำเภอศรีสัชชนาลัย

รูปที่ 2 ขนาดกี่ทอผ้าของชาวไทพวนบ้านหาดเสี้ยวจะมีขนาดใหญ่

ชุมชนไทพวนบ้านหาดเสี้ยว เริ่มเปลี่ยนแปลงกระบวนการผลิตภายในชุมชน สันนิษฐานว่าตั้งแต่มีการจับจองที่ดินบริเวณที่ราบลุ่มหมู่บ้านวังคำ-ท่าโพธิ์ ตำบลป่าจิวทางตอนเหนือของตำบลหาดเสี้ยว ในภายหลังได้มีการให้คนในท้องถิ่นเช่าที่นาเพื่อผลิตข้าวทั้งนาปีและนาปรัง ชาวหาดเสี้ยวจึงไม่ต้องไปทำนาโดยเก็บค่าเช่าเป็นข้าว ชาวไทพวนบ้านหาดเสี้ยวจึงเปลี่ยนจากสังคมเกษตรกรรมมาเป็นสังคมการผลิตเพื่อขาย เป็นอุตสาหกรรมครัวเรือนภายในชุมชน ผู้หญิงทอผ้าผู้ชายตีเหล็ก

สินค้าผ้าและเหล็กของชาวไทพวนบ้านหาดเสี้ยว เป็นที่นิยมในรูปแบบของการค้าปลีกมีพ่อค้าหรือผู้ใช้สินค้าเข้ามาซื้อถึงในชุมชนตั้งแต่อดีต ชาวไทพวนหาดเสี้ยวเองก็จะมี การจัดสินค้าออกไปจำหน่ายนอกชุมชนตามเทศกาลงานวัดสำคัญนอกชุมชน เช่น ในงานวัดพระพรศักดิ์(วัดพระศรีรัตนมหาธาตุราชวรวิหาร) เมืองศรีสะเกษ ความสำเร็จของชาวตำบลศรีสะเกษกับตำบลท่าชัยว่า หากจะจำแนกว่าคนไหนลาว คนไหนไทย ให้ดูที่การแต่งตัว ใครนุ่งโจงเป็นไทย ใครนุ่งซิ่นเป็นลาว ชาวไทพวนบ้านหาดเสี้ยวเป็นชุมชนเดียวในเขตนั้นที่เป็นชุมชนไทพวนจึงแต่งกายแตกต่างจากชุมชนอื่น ตลาดที่สำคัญอีกแห่งของผ้าทอไทพวนบ้านหาดเสี้ยวคือ งานวัดพระแท่นศิลาอาสน์ อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ งานนี้เป็นงานที่ชาวไทพวนบ้านหาดเสี้ยวรอคอยเป็นงานฉลองวัด นมัสการพระแท่นศิลาอาสน์ มีผู้คนมาร่วมมากมายกว่างานวัดใดในพื้นที่โดยรอบ ว่ากันว่าถ้าได้ไปขายกลับมาก็จะได้เงินทองมาสร้างเนื้อสร้างตัวได้ ผ้าที่ตลาดงานวัดพระแท่นเป็นผ้าพื้น ผ้าซิ่น ผ้ากราบ ผูกย่าม กล่าวคือ ชาวไทพวนบ้านหาดเสี้ยวเป็นทั้งผู้ผลิตและเป็นทั้งพ่อค้าในการนำสินค้าไปถึงมือผู้บริโภคด้วยตนเอง

จากเหตุการณ์งานวัดพระแท่นนี้จะได้เห็นถึงการปะทะสังสรรค์กันระหว่างผ้าทอของกลุ่มไทพวนบ้านหาดเสี้ยวกับไทยวนลับแล สันนิษฐานได้จากการเข้ามามีส่วนร่วมในตลาดเดียวกันของสินค้าทั้ง 2 ชุมชน รูปที่ 3 ขนาดที่ทอผ้าของชาวไทพวนบ้านหาดเสี้ยวจะมีขนาดใหญ่ เป็นไปได้อย่างมากในการอธิบายถึงความมีลักษณะร่วมกันของผ้าทอของชาวไทพวนบ้านหาดเสี้ยวกับผ้าซิ่นของชาวไทยวนลับแล ได้มีการส่งรับวัฒนธรรมของกันและกัน

อุตสาหกรรมทอผ้าของชาวไทพวนบ้านหาดเสี้ยวดำเนินเรื่อยมาจนกระทั่ง สงครามโลกครั้งที่ 2 ฝ่ายสัมพันธมิตรได้ทิ้งระเบิดตัดขาดสะพานรถไฟหลายจุด ทำให้ขบวนรถไฟไม่สามารถขนสินค้าจากกรุงเทพมหานครไปสู่หัวเมืองได้ ในบริเวณโดยรอบชุมชนบ้านหาดเสี้ยว จึงได้มีการส่งทอผ้าเพื่อป้อนความต้องการเข้าไปในตลาด ได้แก่ตลาดสวรรคโลกและอุตรดิตถ์ ชาวไทพวนบ้านหาดเสี้ยวในยุคสงครามโลกครั้งที่ 2 จัดเป็นยุคของการระดมทุน มีการสั่งซื้อผ้าทอจำนวนมาก มีการขยายขนาดของฟืมทอผ้าและกี่ทอผ้า ชุมชนทอผ้าที่มีการผลิตเพื่อใช้ในครัวเรือนจะมีขนาดของกี่ทอผ้าขนาดเล็กเพียงพอสำหรับความต้องการของคนในครอบครัว แต่ในชุมชนหาดเสี้ยวจะสามารถพบกี่ทอผ้าขนาดใหญ่หมักคืบได้ถุนบ้านและยังคงหลงเหลือมาถึงปัจจุบัน บางหลังมีกี่ทอผ้าถึง 6 หลัง รายได้จากการทอผ้าทดแทนผ้าโรงงานในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 จะเปลี่ยนแปลงพัฒนาการชุมชนของตำบลหาดเสี้ยวไปอย่างมาก

หลังจากยุคระดมทุนในการทดแทนตลาดสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้ชาวไทพวนบ้านหาดเสี้ยวมีกำลังทรัพย์เป็นทุนในการส่งลูกหลานออกไปศึกษาเล่าเรียนราชการทั้งในฝ่ายทหารและพลเรือน หาดเสี้ยวจึงเริ่มเข้าสู่ชุมชนทางการค้าและข้าราชการ กลุ่มข้าราชการที่มีเชื้อสายชาวไทพวนยังคงมีการดำรงรักษาการแต่งกายแบบชาวไทพวนบ้านหาดเสี้ยว มีการนำเสื้อแบบสมัยนิยมมาสวมเข้ากับผ้าซิ่น อย่างไรก็ตามผ้าซิ่นหาดเสี้ยวไม่ได้หายไปจากกลุ่มลูกหลานข้าราชการยังคงมีการนำไปนุ่งห่มเป็นบางโอกาส การทอผ้าซิ่นหาดเสี้ยวหลังยุคสงครามโลกจึงเป็นการทอเพื่อตัดเย็บเป็นเสื้อผ้าสำหรับใช้ในพิธีกรรมต่างๆ ตามฮีต 12 คอง 14 ในชุมชนเด่นชัดมากในงานบวชนาคแห่ช้างและวันสังขานต์หรือวันสงกรานต์ ทุกครอบครัวจะชวนลูกหลานแต่งกายด้วยผ้าทอชุมชนทั้งแบบดั้งเดิมและแบบประยุกต์ไปร่วมงาน ในภายหลังการสวมใส่เสื้อแล้ หรือ เสื้อหม้อห้อมสีเข้มกลายเป็นเสื้อประจำงานเทศกาลของอำเภอศรีสัชชนาลัย จังหวัดสุโขทัย ทั้งงานสงกรานต์โอยทานของเทศบาลเมืองศรีสัชชนาลัย งานแห่น้ำขึ้นโองขององค์การบริหารส่วนตำบลบ้านดึก เป็นต้น

จากการลงพื้นที่สำรวจชุมชนไทพวนบ้านหาดเสี้ยว อำเภอศรีสัชชนาลัย จังหวัดสุโขทัย พบว่าในชุมชนหาดเสี้ยวยังมีช่างทอผ้าทั้งหมด 200 หลังคาเรือน มีช่างทอประมาณ 300 คน ส่วนมากอยู่ในช่วงอายุ 40-60 ปีส่วนมากประกอบอาชีพทอผ้าและเกษตรกรรม ประกอบอาชีพในครัวเรือนของตนเอง ไม่พบการรวมกลุ่มหรือเป็นโรงทอในหมู่บ้าน ยกเว้นในงานจุลกฐินภายในชุมชนหรือบางปีจะมีการว่าจ้างจากนอกชุมชนจึงจะมีการรวมกลุ่มไปประกอบพิธีจุลกฐินตามที่ได้ว่าจ้างเอาไว้

5. รูปแบบและลวดลายผ้าทอไทพวนบ้านหาดเสี้ยว ศรีสัชชนาลัย สุโขทัย

ผ้าทอไทพวนบ้านหาดเสี้ยว แบ่งได้เป็น 2 ประเภทหลักได้แก่

5.1. ผ้าทอในชีวิตประจำวัน ได้แก่

5.1.1. ผ้าซิ่น ผ้าซิ่นยังได้รับความนิยมที่สุดในตลาดสิ่งทอภายในชุมชนบ้านหาดเสี้ยว เนื่องจากเป็นสินค้า OTOP ระดับ 5 ดาว อีกทั้งชุมชนไทพวนบ้านหาดเสี้ยวยังได้รับรางวัล OTOP CHAMPION VILLAGE ในปี พ.ศ.2546 ผ้าซิ่นจึงมีตลาดรองรับใหญ่กว่าผ้ารูปแบบอื่น ผ้าซิ่นไทพวนบ้านหาดเสี้ยวจึงมีความหลากหลายมากที่สุด ช่างทอยังมีจำนวนมาก มีการสร้างสรรค์ผลงานเพิ่มเติมตลอดเวลา

ผ้าซิ่นไทพวนบ้านหาดเสี้ยว มักทอด้วยฟืม 12 หลบ แบ่งเป็น 3 ประเภท

1) ซิ่นตา แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ ซิ่นตาและซิ่นเขิน

ซิ่นตาหมายถึงการสร้างลวดลายบนผ้าซิ่นด้วยการคั่นเส้นด้ายเส้นยืนสีเส้นต่างออกจากสีพื้นพบว่าในชุมชนไทพวนบ้านหาดเสี้ยวนิยมเป็นสีแดง ขาว ดำ ปันไกร่วมเป็นสีเส้นเดียวกันเป็นการคั่นตา ซิ่นที่นิยมและพบมากที่สุด ก็จะเป็นเส้นยืนที่มีความสม่ำเสมอของลวดลาย เวลาทอจะทอด้วย เส้นด้ายสีเดียวไม่มีการเปลี่ยนสีด้ายในกระสวยเรียกชื่อตามความถี่ห่างและสีเส้นในบนผืนซิ่น เช่น ซิ่นตาเต็บ ซิ่นตาว่า ซิ่นตาพะใหญ่ ซิ่นตาผากน้อย

หากไม่มีการปั่นไกรเส้นด้ายในตัวซิ่น จะเรียกว่า ซิ่นตาล้อ หรือ ซิ่นหมาล้อ

แต่ถ้าหากเส้นยืนส่วนมากในตัวชิ้นเป็นการปั่นโก หรือ การเข็น จะเรียกชิ้นกลุ่มนี้ว่าชิ้นเข็น ไม่มีความแตกต่างในเรื่องของความถี่ห่างหรือขนาดของตาชิ้น แต่จะอยู่ที่สีสัน เช่น ใช้สีเขียวปั่นโกกับสี ดำ สีน้ำเงิน กับสีเขียว เป็นต้น

2) **ชิ้นมุก** เป็นการเพิ่มเส้นยืนพิเศษเข้าไปในการทอ กล่าวคือ การคั่นทอเส้นยืนจะเป็นการคั่นโดยใช้ผ้าสีเดียวแต่เพิ่มเส้นยืนพิเศษเป็นสีอื่นเข้า จึงต้องมีการคั่นทอ 2 ครั้ง เขาทอผ้าชิ้นชนิดนี้จึงต้องมีถึง 4-6 เขา สีของเส้นยืนพิเศษแบบโบราณพบเพียงสีเขียว สีดำ สีครามห้อม สีฝ้ายตุ่นและสีแดง ภายหลังมีการใช้สีฟ้า สีชมพู สีม่วง เข้ามา มีมุกหลายแบบ ได้แก่ มุกลูกแก้ว มุกลูกแก้วมีขอบ มุก สลับ มุกขาเป็ย เป็นต้น

ทั้งชิ้นตาและชิ้นมุกเมื่อทอเสร็จก็นำมาต่อหัวต่อตีน ชาวไทพวนบ้านหาดเสี้ยวนิยมต่อตีนชิ้นด้วยสีดำและสีแดง หากเป็นสีดำจะทอรวดติดกับตีนชิ้นสำหรับสาวที่แต่งงานไปแล้ว แต่ตีนแดงจะเป็นการทอแยกกับตัวชิ้นแล้วนำมาเย็บต่อกันสำหรับเด็กและสาวแรกรุนที่ยังไม่ได้แต่งงาน

3) **ชิ้นตีนจก** เป็นการทอตีนชิ้นพิเศษมาต่อกับตัวชิ้นชิ้นมุกหรือชิ้นตากก็ได้ มักทอด้วย ฟืม 7 หลบ หรือ 8 หลบ

ตีนจกไทพวนบ้านหาดเสี้ยว แบ่งเป็น 3 กลุ่มใหญ่ได้แก่

(1).ลายขอ มีทั้งหมด 4 ลายได้แก่ ลายสี่ขอ ลายแปดขอ ลายสิบสองหน่วยตัด (สิบสองขอ) และมนสิบหก (สิบหกขอ)

รูปที่ 4 ลายสี่ขอ

(2).ลายเครือ มี 3 ลาย ได้แก่ ลายเครือเล็ก ลายเครือกลาง และ ลายเครือใหญ่

รูปที่ 5 ลายเครือใหญ่

(3).ลายนก มี 2 ลาย ได้แก่ ลายน้าอ่าง และ ลายสองห้อง

รูปที่ 6 ลายสองห้อง

รวมทั้งหมดเป็น 9 ลาย จึงเป็นที่มาของผ้าซิ่นตีนจกหาดเสี้ยว 9 ลาย

นอกจากลวดลายหลักทั้ง 9 ของผ้าซิ่นตีนจกยังมีลวดลายประกอบ 1.ลายพันคิง 2.ลายพันปลา 3.ลายสร้อยพราว 4.ลายโงะ 5.สร้อยสา 6.ลายนกคุ้ม 7.ลายนกคาบ 8.ลายนกหมู 9.ลายนกแถว

รูปที่ 7 ลายประกอบตีนจก “ลายนกแถว”

รูปที่ 8 ผ้าซิ่นไทพวนบ้านหาดเสี้ยวเมื่อเย็บต่อกับตัวซิ่นเป็นผืนพร้อมสวมใส่
(ลายสี่ขอ)

5.1.2 ผ้าขาวม้า จัดเป็นผ้าอเนกประสงค์สำหรับบุรุษ ชายหนุ่มชาวไทพวนบ้านหาดเสี้ยวจะมีติดตัวในทุกโอกาสเสมอ กรรมวิธีการทอเป็นการคันเส้นยืนสลับกันระหว่างสีแดง น้ำเงิน ดำ สลับกับสีขาว ออกมาเป็นแถบสีแดงขาวเป็นที่นิยมที่สุด ความกว้างของแถบ 1-2 นิ้ว หรือตามความต้องการของผู้ทอ ความพิเศษคือผ้าขาวม้าบางผืนจะมีการเพิ่มลวดลายเข้าไป ที่นิยมส่วนมากเป็นลายสัตว์เพียงชนิดเดียว ลายช้าง ลายม้า ในส่วนของลายละเอียดก็จะแตกต่างกันไปตามจินตนาการของผู้ทอ เช่น ม้าแบกขันทมหากเบ็ง ม้ามีปีก ม้ายืนตรง ม้าย่อ ข้างมีแหง่ ข้างแบกปราสาท เป็นต้น เทคนิคของการเพิ่มลวดลายมีทั้งการจกและขีดตามแต่ความชำนาญของผู้ทอแต่ละคน

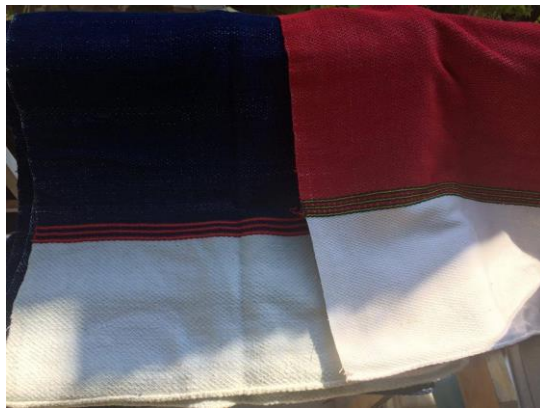
รูปที่ 9 ลายม้าในผ้าขาวม้า

รูปที่ 10 ลายช้างในผ้าขาวม้า

5.1.3 ผ้าห่มและผ้ากราบ เป็นผ้าที่ใช้เทคนิคการขีด ในวัฒนธรรมไทพวนบ้านหาดเสี้ยว จะมีผ้าห่มทั้ง รูปแบบ คือ ผ้าห่มแดง ผ้าห่มดำ ผ้าห่มจ๋อง

1) ผ้าห่มดำและผ้าห่มแดง เป็นผ้าห่มทอด้วยการขีด ทั้งขีดด้วยการนับเส้นยืนสอดไม้ดาบ หรือ มีการเก็บเขาเพื่อยกเส้นยืนก่อนสอดไม้ดาบ แล้วแต่ความชำนาญของผู้ทอ ผ้าห่มจึงมีความหนา กว่าผ้าที่ใช้แค่เพียงเทคนิคเส้นพุ่งเส้นยืนเพียงอย่างเดียว ผ้าห่มแดงกับผ้าห่มดำเรียกชื่อต่างกันจากด้ายพิเศษที่ใช้ในการขีด หากใช้เส้นด้ายสีดำก็เรียกผ้าห่มดำ ใช้เส้นด้ายสีแดงก็เรียก ผ้าห่มแดง ปัจจุบันไม่มีขายในท้องตลาด หายากผู้ทอเหลือน้อย

รูปที่ 11 ผ้าห่มดำ ผ้าห่มแดง

2) ผ้าห่มจ๋อง จัดเป็นผ้าอเนกประสงค์ของสตรีชาวไทพวนด้วยเช่นกัน ผ้าห่มจ๋องจะมีเทคนิคการทอแตกต่างกันไป เช่นบางครัวเรือนจะทอด้วยเขา 3 เขา ได้ลวดลายเป็นชั้นบันได บางบ้านใช้ 4 เขา ก็จะได้ลายพื้นเป็นดอกพริกไทย แต่เอกลักษณ์อยู่บนการวางลวดลายเส้นยืนสีขาวและสีแดง มีความกว้างขอบแถบสีขาวประมาณ 1-1.5 นิ้ว มีแถบสีแดงชั้นระหว่างสีขาวกว้างประมาณ 0.5 นิ้ว สตรีชาวไทพวนบ้านหาดเสี้ยวนิยมทอกันเมื่อแต่งงานแล้ว เมื่อคลอดบุตรสามารถใช้ผ้าห่มจ๋องแขวนแปลสำหรับทารกหรือใช้ใน “การอองน้อง” หมายถึงการมัดลูกให้ติดกับเอว

รูปที่ 12 ออองน้องด้วยผ้าห่มจ่อง

5.1.4 ถุงย่าม เป็นของฝากยอดนิยมสำหรับคนทุกเพศทุกวัย ถุงย่ามของหาดเสี้ยว แบ่งชื่อเรียกตามขนาด ดังนี้

- 1) ถุงจ๊อก มีขนาดเล็กสำหรับใส่เงินหรือเครื่องรางของขลัง
- 2) ถุงสะพาย มีขนาดกลาง พอเหมาะไม่ใหญ่และไม่เล็กไป สำหรับเดินทางและไปทำกิจกรรมนอกบ้าน ไปวัด ไปทำนา เป็นต้น
- 3) ถุงคะโล่ มีขนาดใหญ่โตมาก ใช้สำหรับขนย้ายสัมภาระในการเดินทางไกล หรือใช้เป็นถุงสำหรับเก็บเส้นยีนระหว่างทอผ้าเครือยาว แขนวไว้บนเสากี่ทอผ้า

รูปที่ 13 ถุงย่ามที่มีการด้นตุกแอบ

ถุงย่ามขนาดเล็กและขนาดใหญ่จะมีการสร้างลวดลายอย่างวิจิตรเนื่องจากต้องใช้ในเวลาออกจากบ้านไปทำกิจกรรมในวัด ถุงย่ามของชาวไทพวนบ้านหาดเสี้ยวนิยมทอด้วยสีเขียวกับสีแดง หากทอด้วยผ้าพื้นสีเขียวจะมีการปั่นไกรวบเส้นด้ายสีแดง ขาว ดำ เช่นเดียวกันตาขึ้นคันเป็นเส้นยีนสลับกับเส้นด้ายสีเขียว ถ้าหากเป็นสีแดง จะเป็นการทอด้วยเส้นยีนสีเขียวสลับกับสีเหลืองและแดง ถุงย่ามประเภทนี้จะมีการจก

บริเวณขอบปากถุงไว้ด้วย ถูย้อมประเภทนี้เป็นถูย้อมโบราณมีลักษณะร่วมกันกับชุมชนไทพวนแหล่งอื่น รวมถึงไทพวนเชียงขวางถิ่นฐานบ้านเดิมของชาวไทพวนด้วย

5.2. ผ้าทอในพิธีกรรม

5.2.1 ผ่ากั้ง ผ่าทอคัมภีร์และผ้าบังธรรมาสน์ มีลักษณะการสร้างลวดลายในรูปแบบเดียวกัน คือ มีการนำสัตว์ป่าหลากหลายชนิดมาทอรวมไว้ในผืนเดียวกัน ผ่ากั้งจัดเป็นผ้าผืนใหญ่ที่สุดในหมวดหมู่ นี้ จะมีการจัดวางลวดลายไปตามบรรทัด เป็นลายช้าง ลายม้า ลายดอกไม้ ลายคน ลายนาค ลายเรขาคณิต ฯลฯ ผ่ากั้งไม่ใช่ผ้าที่มีการผลิตออกมามากด้วยขนาดของผ้าและความวิจิตรของลวดลาย ผู้ทอจึงต้องมีความชำนาญในการขีดและการจกเพื่อเพิ่มเส้นด้ายพิเศษเข้าไปบนผืนผ้า ความพิเศษของผ้ากั้งหาคัดเสี้ยวคือการทอบนเส้นยืนและเส้นพุ่งสีขาว ยกเว้น เมื่อใดก็ตามที่มีการขีดหรือการจกลวดลายที่เป็นด้ายสีเขียวจะต้องทอเส้นพุ่งด้วยด้ายสีเขียวเท่านั้น(ภายหลังมีการขีดและจกด้วยด้ายสีน้ำเงินก็ใช้เส้นพุ่งบรรทัดนั้นเป็นสีเขียว เช่นเดียวกัน) เมื่อผ้ากั้งทอเสร็จจะมีการนำผ้าผืนสีน้ำเงินมาล้อมขอบต่อด้วยสีแดงเป็นขอบนอกสุด มีขนาดเท่ากับผนังบ้านของผู้ทอหรือผู้ว่าจ้างให้ทอ เนื่องจากเป็นผ้าที่ใช้ในพิธีกรรม เช่น เป็นฉากกองบวชในพิธีบวช นาคแห่ช้าง เป็นต้น

รูปที่ 14 ลวดลายในผ้ากั้ง

5.2.2 ผ่าปกหัวช้าง มีขนาดเป็นรองจากผ้ากั้ง ต้องคลุมปกหัวของช้างในพิธีบวช นาคแห่ช้าง เป็นการทอโดยวางลวดลายแบบเดียวกับผ้ากั้งแต่มีขนาดย่อมกว่า เมื่อทอเสร็จจะมีการตัดออกเป็นสามเหลี่ยม ด้านเท่าประกบกันเพื่อนำมาเย็บกับผ้าขอบสีน้ำเงินและสีแดง โดยจะมีการเลื่อมหรือติด วัสดุโลหะสะท้อนแสง เข้าไปบนผ้าขอบสีน้ำเงินด้วย

รูปที่ 15 ผ้าปักหัวช้างในงานประเพณีบวชนาคแห่ช้าง

5.2.3. **ผ้าบังธรรมาสน์** มีการวางลายเป็นแบบเดียวกับผ้ากั้งกัมมี เป็นสัตว์ชนิดเดียวทอสับหว่างห่างกันกัมมี แล้วแต่จินตนาการของผู้ทอ เป็นรูปแบบผ้าที่พบได้หลากหลาย บางผืนเป็นข้อความในพระไตรปิฎกเป็นอักษรธรรมล้านช้างแบบเมืองพวน บางผืนเป็นรายชื่อญาติพี่น้องที่อุทิศให้ การทอผ้าบังธรรมาสน์นี้ใช้ในโอกาสเทศน์มหาชาติออกพรรษา โดยเฉพาะบางปีหากบ้านไหนมีเจ้าหัวจั่วอ้าย (พระเณร) บวชเอาพรรษาทางบ้านก็จะมี การทอผ้าบังธรรมาสน์นี้มาถวายเพื่อบังธรรมาสน์เมื่อพระภิกษุขึ้นเทศนา

5.2.4. **ผ้าห่อคัมภีร์** เป็นผ้าที่ขึ้นลวดลายเช่นเดียวกับผ้ากั้ง แต่มีขนาดเล็กกะทัดรัดกว่าและจะทอสลับกับแผ่นไม้ไผ่เหลาจนบางเฉียบเพื่อความแข็งแรงทนทานของชิ้นงานเพื่อใช้รักษาพระไตรปิฎกและคัมภีร์ใบลานต่างๆ

รูปที่ 16 ลวดลายของผ้าห่อคัมภีร์

5.2.5 **ผ้ากราบ** เป็นผ้าผืนเล็กเรียกแตกต่างกันตามท้องถิ่นหลายชื่อ เช่น ผ้าเช็ดสบ ผ้าแผ่นมน ผ้าเช็ดหน้า เป็นต้น ทอด้วยการขีดเป็นลวดลายดอกพริกไทย ลายดอกผักแว่น เป็นลวดลายพื้นฐานจะมีการเพิ่มลูกเล่นพิเศษเข้าไปตามความสามารถของผู้ทอด้วย มีขนาดเท่าผ้าเช็ดหน้าในปัจจุบัน ทอโดยเว้นให้เหลือชายเป็นฟู่บางในบางโอกาส ปัจจุบัน จะเห็นผู้สูงอายุนำติดตัวไปวัดในช่วงเข้าพรรษาเท่านั้น

ปัจจุบันผ้าทอไทพวนบ้านหาดเสี้ยว ไม่ได้เป็นเครื่องแต่งกายในชีวิตประจำวันของคนวัยทำงานและวัยเรียนอีกต่อไปแล้ว จะมีการนำมาใส่อีกครั้งเฉพาะเทศกาลสำคัญ ผ้าหลายชนิดจึงได้ล้มเลิกการทอไปนานจนกระทั่งในปัจจุบัน ผ้าทอในพิธีกรรมหลายชนิดที่มีอายุการใช้การมานานเริ่มชำรุดและผุพังทำให้มีการตามหาคนทอผ้าเพื่อจะทอผ้าขึ้นมาเพื่อใช้งานในพิธีกรรม เช่น ผ้ากั้ง ผ้าปกหัวช้าง นอกจากนี้ทั้งจากกระแสการอนุรักษ์หันกลับมาสวมใส่ผ้าขึ้น ทำให้มีอุปสงค์ความต้องการในผืนผ้าโบราณ แม้กระทั่งผ้าขึ้นเองที่ไม่มีการขาดช่วงก็มีรูปแบบที่แตกต่างออกไป รูปแบบและสีสันของผ้าขึ้นตื่นจกเปลี่ยนแปลงไปจากโบราณ หลงเหลือผู้ทออยู่จำนวนน้อยมากที่สามารถสร้างสรรค์ผลงานเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดได้ ช่างทอรุ่นใหม่และเยาวชนไม่สามารถรื้อฟื้นขึ้นมาได้เนื่องจากไม่มีการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับผ้าทอไทพวนบ้านหาดเสี้ยวมาก่อน เท่าที่พบทวนวรรณกรรมจะพบเกี่ยวกับผ้าขึ้นไทพวนหาดเสี้ยว 9 ลายเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็ไม่พบผลงานเรื่องใดทำเกี่ยวกับการพัฒนาของการให้สีสันและการวางลวดลายของผ้าทอไทพวนหาดเสี้ยวในแต่ละยุค

รูปที่ 17 ภาพสตรีไทพวนบ้านหาดเสี้ยวนุ่งขึ้นตื่นจกที่เก่าแก่ที่สุด

ทั้งนี้เพื่อเป็นการเก็บรักษาองค์ความรู้เกี่ยวกับผ้าทอไทพวนบ้านหาดเสี้ยว จึงได้เสนอรูปแบบและวิธีการอนุรักษ์ผ้าทอไทพวน เริ่มต้นจากการเก็บรวบรวมลวดลายผ้าทอไทพวนบ้านหาดเสี้ยวเพื่อลงเป็นกราฟเก็บเป็นฐานข้อมูลทั้งในรูปแบบสื่อสิ่งพิมพ์และฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ เนื่องจากช่างทอรุ่นใหม่และเยาวชนผู้สนใจในการทอผ้าไม่สามารถแกะลายผ้าทอจากผ้าทอผืนเก่าได้ อีกทั้งผ้าทอผืนเก่ายังเป็นที่หวงแหนของเจ้าของ บางผืนก็ถูกขายออกนอกชุมชนไปแล้ว บางส่วนก็มีอายุเก่าแก่เกินกว่าจะสามารถนำมาจับถือไปมาระหว่างทอได้ การเก็บรวบรวมลวดลายในรูปแบบของกราฟจึงเป็นวิธีที่นิยมและเหมาะสมกับการใช้งานมากที่สุดในปัจจุบัน เพื่อเป็นการรักษารูปแบบลวดลายผ้าทอแบบดั้งเดิมให้คงอยู่และเป็นพื้นฐานในการสร้างสรรค์ลวดลายใหม่

รูปที่ 18 การนุ่งขึ้นตินจกของกลุ่มแม่บ้านไทพวนบ้านหาดเสี้ยว

การศึกษาเรื่องสีสันทันเป็นการเพิ่มมูลค่าให้กับผืนผ้าทอต่อจากลวดลายเลยก็ว่าได้ ชุมชนหาดเสี้ยวตั้งที่กล่าวไปข้างต้นมีวิวัฒนาการสีสันทันผ้าทอโดยแลกเปลี่ยนกับวัฒนธรรมโดยรอบชุมชนทำให้แต่ละยุคของผ้าทอไทพวนบ้านหาดเสี้ยวจึงมีการให้สีสันทันแตกต่างกันไปการให้สีสันทันของผ้าทอในแต่ละยุคสมัยเพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ

รวบรวมข้อมูลขึ้นมาเป็นหนังสือเกี่ยวกับรูปแบบ ลวดลายและสีสันทันของผ้าทอ รวมทั้งคติความเชื่อเกี่ยวกับผ้าทอ รวบรวมกรรมวิธีการผลิตเพื่อเป็นฐานข้อมูลสำเร็จสำหรับช่างทอ เนื่องด้วยเยาวชนและช่างทอชาวไทพวนบ้านหาดเสี้ยวมีพื้นฐานในการทอผ้าอยู่แล้วการมีหนังสือสำหรับเก็บข้อมูลลวดลายและการให้สีสันทัน ในแต่ละยุค หรือตามจินตนาการของผู้ทอสามารถสร้างชิ้นงานที่ไม่เหลือผู้ทออีกแล้วกลับมาทอเป็นผืนผ้าได้อีกครั้ง นอกจากนี้ ตำราเกี่ยวกับผ้าทอไทพวนจะได้เป็นตำราสำหรับผู้สนใจในการทอผ้าสามารถมาค้นคว้าลวดลายและกรรมวิธีเพื่อผลิตผลงานสิ่งทอต่อยอดเป็นผลิตภัณฑ์เพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจต่อไป

รูปที่ 19 ผ้าขึ้นแบบโบราณจัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑ์สารพัดช่างคำ

6.สรุป

จากบริบทชุมชนไทพวนบ้านหาดเสี้ยวได้ตั้งแต่มีการลงหลักปักฐานได้มีการปรับตัวเพื่อตอบรับกับวัฒนธรรมอยู่ร่วมกับชุมชนข้างเคียงด้วยภูมิศาสตร์วัฒนธรรมเป็นรอยต่อระหว่างสองวัฒนธรรมคือ วัฒนธรรมสยามแบบท้องถิ่นสุโขทัยกับกลุ่มวัฒนธรรมไทยวนล้านนา ทำให้ชุมชนไทพวนบ้านหาดเสี้ยวได้มีการดำรงรักษาประเพณีดั้งเดิมไว้และปรับเปลี่ยนเพื่อสอดคล้องกับวัฒนธรรมโดยรอบ ชุมชนไทพวนจึงเปลี่ยนรูปแบบเป็นรูปแบบเฉพาะของตน ทำให้ชุมชนไทพวนบ้านหาดเสี้ยวได้ผ่านการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมจนเกิดเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ชุมชนไทพวนบ้านหาดเสี้ยวเองก็ได้มีการปรับตัวเปลี่ยนแปลงไปตามรูปแบบเศรษฐกิจและความเป็นไปของโลกาภิวัตน์ ชุมชนไม่ได้หยุดนิ่งแต่มีพลวัตรีไปพร้อมกับชุมชนใหญ่ในจังหวัดสุโขทัยและจังหวัดข้างเคียงมาโดยตลอด

ความเคลื่อนไหวของชุมชนไทพวนบ้านหาดเสี้ยวทำให้ผลิตภัณฑ์ผ้าทอในชุมชนเปลี่ยนแปลงไปตามความนิยมของยุคสมัย ทั้งลวดลาย รูปแบบและสีสันทัน เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของตลาดและเพื่อเลี้ยงปากท้องของครอบครัวผู้ทอ ทำให้ผ้าทอในชุมชนไทพวนบ้านหาดเสี้ยวสามารถแบ่งออกได้ถึง 3 ยุค คือ ยุคเก่า ตั้งแต่ลงหลักปักฐานจนถึงสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุคกลาง นับตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่ 2-ปี 2520 ยุคปัจจุบัน นับตั้งแต่ปี 2520-ปัจจุบัน

ชาวไทพวนบ้านหาดเสี้ยวก็ได้มีการพัฒนารูปแบบเครื่องแต่งกายไปตามสมัยนิยมควบคู่กับการดำรงรักษาวัฒนธรรมประเพณี จนกระทั่งกระแสการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น การถวาทัตวตนและถิ่นฐานบ้านเดิมเพื่อฟูกระแสนของการอนุรักษ์การแต่งกายของท้องถิ่นกลับมาอีกครั้ง ชุมชนไทพวนบ้านหาดเสี้ยวมีความพร้อมในการรื้อฟื้นหัตถกรรม เนื่องจากยังมีการสืบทอดภูมิปัญญากันไม่ได้ขาดสาย กล่าวได้ว่าตลอดระยะเวลาของชุมชนไทพวนบ้านหาดเสี้ยวไม่เคยว่างเว้นจากการทอผ้า เพียงแต่เปลี่ยนรูปแบบจากการทอใช้ในชุมชนเป็นการผลิตเพื่อส่งออกเป็นสินค้าสร้างรายได้แก่ชุมชน

การเก็บรวบรวมลวดลายผ้าทอไทพวนบ้านหาดเสี้ยว ทั้งในแง่ของรูปแบบ ลวดลาย สีสันทัน รวมถึงวาระการใช้งานที่สอดคล้องกับจารีตประเพณีของชุมชนเพื่อให้เป็นแหล่งความรู้และข้อมูลเกี่ยวกับผ้าทอของชาวไทพวนบ้านหาดเสี้ยวอันนอกเหนือเพียงผ้าชิ้นที่พบเห็นแต่ยังรวมถึงผืนผ้าในพิธีกรรมที่พบเห็นได้ยากในปัจจุบัน เพื่อเป็นประโยชน์ของทั้งช่างทอผ้า ผู้สนใจ นักเรียนนักศึกษาได้มาค้นคว้า ตลอดจนจนสามารถเป็นแรงบันดาลใจสำหรับผู้สร้างสรรค์งานแฟชั่นดีไซน์สามารถนำลวดลายพื้นฐานไปคลี่คลายเป็นชิ้นงานร่วมสมัยได้ในอนาคต

7. บรรณานุกรม

- Chamnan Wongwiset. (1976). **Wong Trakul Sam Saen.** (In Thai) Three Clans of Saen Nobleman. Bangkok: Liang Jareon 199.
- Hadsiw Temple Committee and Local Sage. (2009). **Roi Hok Sib pi Wi Thi Tai Phuan Tumbon.** (In Thai) 160 years ago Way of Tai Phuan. Hadsiw. Sukhothai.
- Thagun Komankun. (2013), **Sri Satchanalai Pen Pai Dang Jai Pen,** (in Thai) Sri Satchanalai develop in slow time. The booklet CAT 53 years 11 issue, Bangkok.
- Mr. Pun Wonwiset's Descendants. (2011), **Anusorn Pon to Pun Wongwiset.** (In Thai) Memorial of Mr. Pun Wongwiset, Sukhothai.
- Hadsiw Local Government. (2008). **Sueb Chuea Kong Sai Chao Tai Phuan.** (In Thai) Derive of Tai Phuan. First Print.Uttaradit:P. Offset Art.
- Po Saemlamjeak. (1996). **Paya: Moradok khong Banpaburut Thai Puan.** (In Thai) Paya: Wisdom Herrytage of Tai Puan Predecessor. First print. Bangkok: Jong Jaroen Printing.
- Po Saemlamjeak. (1994). **Tum Nan Tai Puan.** First Print. Bangkok: K.Polpim Printing.2537.
- Maha Chaiya Kaewket. (1973). **Jaruek Hongsim Wat Hadsiw.** (In Thai) Hadseaw Tample's Chapel Inscriptions. Diary, Sukhothai.
- Tai Phun of Thailand Foundation. (1989). **Pojjananukrom Phasa Tai Phuan.** (In Thai) Tai Puan Dictionary. First Print. Bangkok: Aksornbandit.
- Vithi Phanichphant. (2002). **Pha lae Sing Tak Tor Thai.** (In Thai) Thai Textile. Chiang Mai: Silwirm.
- Ong Bunjoon. (2010). **Siam Lak Phao Lai Pan Thai tae Tao Nan Khue Khong Paek.** (In Thai) Ethnic in Siam – The Real Thai is unseen. First print. Bangkok: Matichon

วิทยานิพนธ์และงานค้นคว้าอิสระ

- Kingkaew Petrat. (1985). **Wikror Nitan Tai Phuan Tumbon Hadsiew Ampher Sri Satchanalai Janwat Sukhothai.** (In Thai) Tai Phuan Fairy Tales Analysis, Master of Education Srinakharinwirot University.
- Phanupong Khangchangam. (2009). **Kan Anurak Pha Tor Tin Jok Khong Chao Tai Phuan Ban Hadsiew Ampher Sri Satchanalai Janwat Sukhothai,** Master of Education Chiang Mai University.
- Yopparat Impitak. (2010). **Tontun Lae Phon Tob Tan Khong Pa Lit Ta Pan Pha tor Puen Mueang Khong Klum Hat Ta Kam Puen Ban Bo Ran Had Siew.** (In Thai) Ban

Hadsiew Ampher Sri Satchanalai Janwat Sukhothai Weaving Group's Costs and Profit, Master of Accountancy Chiang Mai University.

Sillatham Srisuk. (1989). **Preab Teab Kha Ni Yom Ti Prakot Ni Bot Su Khuan Khong Phuan Tumbon Hadsiew Ampher Sri Satchanalai Changwat Sukhothai.** (In Thai) Comparison of Local Bressing in Tumbon Hadsiew Ampher Sri Satchanalai Janwat Sukhothai with Value. Cultural Study Office.

Assanai Klangmul. **Karn Fuen Fu Attalak Jak Phum Panya Pha Tin Jok Khomg Chum Chon Ban Tong Lab Lae Tumbon Fai Luang Amphore Lab Lae Changwat Uttaradit.** (In Thai) Revive of Unique from Tim jok Textile's Wisdom in Ban Tong Lab Lae Tumbon Fai Luang Amphore Lab Lae Changwat Uttaradit. Master of Education Chiang Mai University.

กิตติกรรมประกาศ:

ขอขอบคุณศาสตราจารย์เกียรติคุณสุรพล ดำริห์กุล ช่วยกรุณาตรวจทานแก้ไขเนื้อหา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ธัญญา เจตียนุกรกุลและรองศาสตราจารย์วรลัญจ์ บุญยสุรัตน์ ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ตลอดจนเทศบาลตำบลหาดเสี้ยว คณะครูโรงเรียนเมืองเชลียง และนักปราชญ์ ผู้รู้ ช่างทอ หมอผีม ชาวไทพวนบ้านหาดเสี้ยว อำเภอศรีสันาลัย จังหวัดสุโขทัย